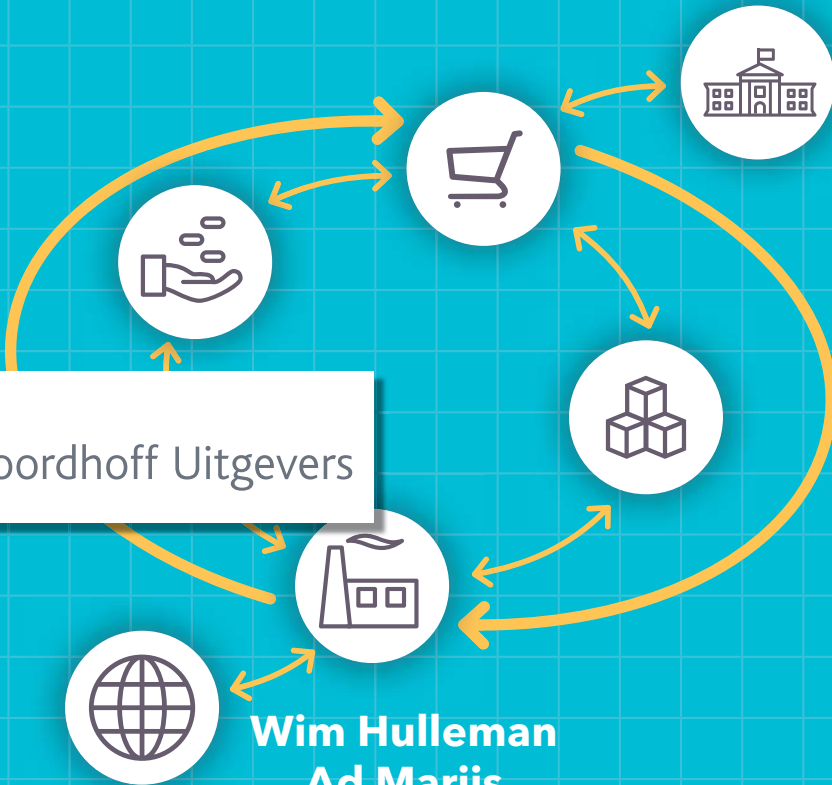

Algemene economie en bedrijfs- omgeving

Noordhoff Uitgevers

Wim Hulleman
Ad Marijs

Algemene economie en bedrijfsomgeving

W. Hulleman

A.J. Marijs

Vijfde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: G2K (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: G2K (Groningen-Amsterdam), met dank aan: TheNounProject.com

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich aanbevolen.

0 / 17

© 2017 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Utrecht, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-88942-5

ISBN 978-90-01-88941-8

NUR 916

Woord vooraf bij de vijfde druk

Ondernemingen in de Europese Unie staan steeds meer bloot aan ontwikkelingen uit de omgeving. De concurrentie van buiten de vertrouwde landsgrenzen neemt toe. De Europese en internationale conjunctuur treft ondernemingen vaak direct in hun afzet en winstgevendheid en soms zelfs in hun voortbestaan. De grondstofkosten, met name de olieprijsen, fluctueren scherp. De kosten van veel ondernemingen veranderen daardoor in de loop der jaren zo sterk, dat de concurrentieverhoudingen in bedrijfstakken als de olie-industrie, de chemie, het beroepsgoederenvervoer en de luchtvaart voortdurend veranderen. De wisselkoersontwikkeling, vooral die tussen de euro en de dollar, raakt een groot deel van het Europese bedrijfsleven, zoals de staalindustrie, de zeescheepvaart en de groothandel in graan, koffie en cacao. Financiële managers moeten regelmatig beslissingen nemen over het indekken van uitstaande dollarrisico's. Stijgende loonkosten stellen ondernemingen voor de vraag welke investeringen zij moeten verrichten om concurrerend te blijven. Misschien moeten ze de productie wel afstoten of verplaatsen naar lagelonenlanden. Zo is een groot deel van de productie van textiel en consumentenelektronica verplaatst naar landen buiten de Europese Unie. Ondernemingen met hoge schulden zullen zich bij een rentestijging voor toenemende rentekosten geplaatst zien.

De concurrentieverhoudingen in bedrijfstakken, de conjunctuur, grondstofkosten, wisselkoersen, loonkosten en rente beïnvloeden de opbrengsten en kosten van ondernemingen. Het zijn omgevingsvariabelen waarmee managers dagelijks bezig zijn. Zonder kennis van deze verschijnselen is het economisch proces in bedrijven niet te begrijpen en kunnen ondernemingen ook geen beleid voeren om de negatieve gevolgen ervan te voorkomen.

Niet alleen de omgeving van ondernemingen verandert, ook de pedagogische en didactische omgeving van docenten is aan verandering onderhevig. Elke tien jaar worden studenten intelligenter en assertiever. Zij kunnen via smartphones sneller en diepgaander over kennis beschikken dan docenten hen kunnen geven. Zij komen nu meer en meer bijeen in communities in plaats van klaslokalen, zij communiceren via de computer over allerlei ingewikkelde verschijnselen in plaats van beleefd vragen te stellen over de basisleerstof. Het onderwijsmateriaal moet dus ook veranderen: het moet uitdagender worden, meer inspelen op de nieuwe nieuwsgierigheid van studenten en een leidraad bieden voor verder zelfstandig onderzoek. In dit boek zijn daartoe de eerste bescheiden stappen gezet. Dit boek is een leerboek over de algemeen economische omgeving van ondernemingen voor mensen die zich voorbereiden op een leidinggevende functie in het Europese bedrijfsleven. In dit boek is de kennisbasis aanwezig

voor de analyse van de algemeen economische bedrijfsomgeving en voor het beleid dat inspeelt op veranderingen in de desbetreffende variabelen. Het is een praktisch boek waarin zo veel mogelijk is aangegeven hoe ondernemingen worden beïnvloed door en reageren op veranderingen in hun omgeving. Het is bedoeld voor studenten die direct met behulp van praktijkbeschrijvingen aan de slag willen. Het boek is geschikt voor onderwijsmethodes die werken met casussen, simulaties of verregaande vormen van zelfwerkzaamheid. Omdat de geboden leerstof zo dicht bij de dagelijkse praktijk staat, is het ook mogelijk de leerstof aan te vullen met actuele ontwikkelingen uit de betere dagbladen, materiaal van publieke onderzoeksinstellingen, banken en bedrijfstakorganisaties. Voor het analyseren en oplossen van praktijkproblemen is dit ook een noodzakelijke aanvulling op de tekst.

In deze vijfde druk zijn alle gegevens geactualiseerd, dat geldt ook voor de maatregelen die zijn genomen om het toezicht op de bankensector te versterken. Er is op diverse plaatsen aandacht geschonken aan de kredietcrisis van 2007/2008 en de daaropvolgende economische crisis.

Wij hopen dat deze methode kan bijdragen aan een dieper inzicht in het veelkleurig palet van het ondernemen in de Europese Unie.

Hattem/Zwolle, zomer 2017
Wim Hulleman
Ad Marijs

Inhoud

Inleiding 10

- 1 De onderneming en algemene economie 15**
- 1.1 Economisch handelen en algemene economie 16
- 1.2 Bedrijfsomgeving en algemene economie 20
- 1.3 Absolute en relatieve gegevens 24
 - Samenvatting 28
 - Kernbegrippenlijst 29

DEEL 1

De onderneming in de bedrijfstak 31

2 Markten 33

- 2.1 Markt 34
- 2.2 Bedrijfstak en bedrijfskolom 36
- 2.3 Economische orde 39
 - Samenvatting 43
 - Kernbegrippenlijst 44

3 De vraag 47

- 3.1 Behoeften en consumentenvoorkeuren 48
- 3.2 Prijs 52
- 3.3 Substituutproducten 58
- 3.4 Inkomen en bevolkingsomvang 59
 - Samenvatting 61
 - Kernbegrippenlijst 62

4 Het aanbod 65

- 4.1 Kostensoorten 66
- 4.2 Kosten en concurrentie 73
- 4.3 Prijsvorming 77
 - Samenvatting 84
 - Kernbegrippenlijst 85

5 Concurrentie-intensiteit en concurrentiepositie 87

- 5.1 Concurrentie-intensiteit 88
- 5.2 Concurrentiepositie 90
- 5.3 Methode van Porter 92
 - Samenvatting 101
 - Kernbegrippenlijst 102

- 6 Structuur van de markt 105**
- 6.1 Structuur, gedrag en resultaat 106
- 6.2 Structuur van bedrijfstakken 107
- 6.3 Ondernemingsgedrag en resultaat 122
- 6.4 Productlevenscyclus en concurrentie 126
- 6.5 Toe- en uittreding 129
- Samenvatting 135
- Kernbegrippenlijst 137

- 7 Meso-economie en onderneming 141**
- 7.1 Ondernemingsstrategie 142
- 7.2 Checklist voor bedrijfstakanalyse 146
- Samenvatting 149
- Kernbegrippenlijst 150

DEEL 2

Macro-economische omgeving van ondernemingen 153

- 8 Produceren 155**
- 8.1 Welvaart en welzijn 156
- 8.2 Toegevoegde waarde 164
- Samenvatting 170
- Kernbegrippenlijst 171

- 9 Productiefactoren 173**
- 9.1 Kapitaal 174
- 9.2 Arbeid 176
- 9.3 Natuur 191
- Samenvatting 194
- Kernbegrippenlijst 195

- 10 Structuur van de economie 199**
- 10.1 De zes sectoren van de Europese economie 200
- 10.2 Fasen in de economische groei en innovatie 203
- 10.3 Groeivermogen op lange termijn 208
- Samenvatting 219
- Kernbegrippenlijst 220

- 11 Bestedingen 223**
- 11.1 Vraagzijde van de economie 224
- 11.2 Consumptie 224
- 11.3 Investerings 230
- 11.4 Overheidsbestedingen 234
- 11.5 Export en import 237
- Samenvatting 241
- Kernbegrippenlijst 242

- 12 Inkomensverdeling 245**
 - 12.1 Inkomensverdeling: feiten en oorzaken 246
 - 12.2 Het sociale systeem 255
 - [Samenvatting 261](#)
 - [Kernbegrippenlijst 262](#)

- 13 Overheid 265**
 - 13.1 Collectieve sector 266
 - 13.2 Taken van de collectieve sector 267
 - 13.3 Inkomsten van de collectieve sector 272
 - 13.4 Twee visies op de rol van de overheid 279
 - [Samenvatting 282](#)
 - [Kernbegrippenlijst 283](#)

- 14 Conjunctuur 287**
 - 14.1 Conjunctuurverloop 288
 - 14.2 De conjunctuur in de EU en de kredietcrisis 293
 - 14.3 Inflatie 300
 - 14.4 Conjunctuurbeleid 304
 - [Samenvatting 307](#)
 - [Kernbegrippenlijst 309](#)

- 15 Economische relaties 313**
 - 15.1 Economische kringloop 314
 - 15.2 Kerngegevens van de economie 320
 - [Samenvatting 326](#)
 - [Kernbegrippenlijst 327](#)

- 16 Macro-economie en onderneming 329**
 - 16.1 Gevoeligheid voor macro-economische variabelen 330
 - 16.2 Conjunctuur 332
 - 16.3 Wisselkoers 337
 - 16.4 Olieprijzen 339
 - 16.5 Lonen 342
 - 16.6 Rente 343
 - 16.7 Checklist toepassing macro-economische variabelen voor ondernemingen 346
 - [Samenvatting 348](#)
 - [Kernbegrippenlijst 349](#)

DEEL 3

Monetaire omgeving van ondernemingen 351

- 17 Aanbod van geld 353**
 - 17.1 Functies van geld 354
 - 17.2 Geldsoorten 358
 - 17.3 Geldhoeveelheid en binnenlandse liquiditeitenmassa 362
 - 17.4 Banken en toezicht 363
 - [Samenvatting 375](#)
 - [Kernbegrippenlijst 377](#)

- 18 Vraag naar geld en monetair beleid 381**
 - 18.1 Vraag naar geld 382
 - 18.2 Monetair beleid 386
 - Samenvatting 395
 - Kernbegrippenlijst 397

- 19 Vermogensmarkten 401**
 - 19.1 Functies en indeling van de vermogensmarkten 402
 - 19.2 Geldmarkt 404
 - 19.3 Kapitaalmarkt 408
 - 19.4 Rentestructuur 417
 - Samenvatting 421
 - Kernbegrippenlijst 423

- 20 Renterisico en rentebeleid 427**
 - 20.1 Opzet en doelstellingen van het rentebeleid 428
 - 20.2 Rentegevoeligheid 429
 - 20.3 Renteprognose 430
 - 20.4 Rente-instrumenten 432
 - 20.5 Evaluatie 439
 - Samenvatting 441
 - Kernbegrippenlijst 443

DEEL 4

Internationale economische omgeving van ondernemingen 445

- 21 Internationale economische ontwikkelingen 447**
 - 21.1 Wereldeconomie in beeld 448
 - 21.2 Globalisering 456
 - Samenvatting 471
 - Kernbegrippenlijst 473

- 22 Vrijhandel en protectionisme 475**
 - 22.1 Comparatieve kostentheorie en vrijhandel 476
 - 22.2 Protectionisme 482
 - 22.3 Betalingsbalans 489
 - Samenvatting 495
 - Kernbegrippenlijst 497

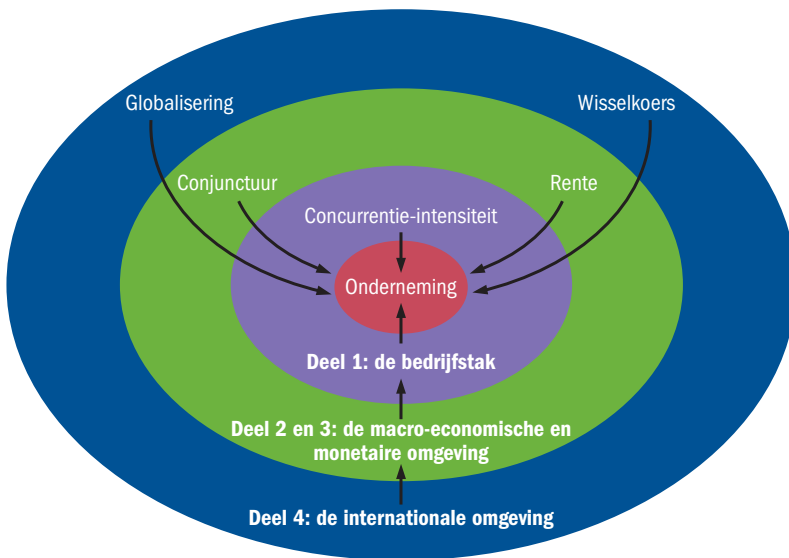
- 23 Internationale samenwerking 501**
 - 23.1 Regionale economische samenwerking 502
 - 23.2 Europese Unie 506
 - 23.3 Internationale organisaties 512
 - Samenvatting 518
 - Kernbegrippenlijst 520

24	Valutamarkt	523
24.1	Kenmerken van de valutamarkt	524
24.2	Koersvorming op de contante valutamarkt	527
24.3	Wisselkoersstelsels	536
24.4	Wisselkoersbeleid in de Europese Unie	537
24.5	Koersvorming op de valutatermijnmarkt	544
	Samenvatting	548
	Kernbegrippenlijst	550
25	Valutarisico en valutabeleid	555
25.1	Opzet en doelstellingen van het valutabeleid	556
25.2	Valutagevoeligheid	558
25.3	Valutaprognose	559
25.4	Valuta-instrumenten	562
	Samenvatting	566
	Kernbegrippenlijst	568
26	Landeselectie	571
26.1	Selectie op rendement en risico	572
26.2	Filtermodel	574
	Samenvatting	584
	Kernbegrippenlijst	585
	Bijlage Vragenlijst voor de analyse van een buitenlandse markt	586
27	Landenrisico	591
27.1	Economisch en politiek risico	592
27.2	Analyse van het landenrisico	593
27.3	Beheersing van het landenrisico	597
	Samenvatting	602
	Kernbegrippenlijst	604
	Antwoorden tussenvragen	605
	Illustratieverantwoording	621
	Lijst van afkortingen	622
	Register	624

Inleiding

De centrale vraag in dit boek is welke invloed de economische bedrijfsomgeving heeft op de resultaten van ondernemingen. In hoofdstuk 1 bespreken we het begrip bedrijfsomgeving en de rol die de economische wetenschap kan spelen bij de bestudering van de bedrijfsomgeving. Het vervolg van *Algemene economie en bedrijfsomgeving* bestaat uit vier delen. De vier delen behandelen elk een laag van de economische bedrijfsomgeving (zie de figuur).

Indeling *Algemene economie en bedrijfsomgeving*

Deel 1 De onderneming in de bedrijfstak

Deel 1 behandelt de directe omgeving waarbinnen ondernemingen opereren, namelijk de bedrijfstak. Ondernemingen maken producten die zij op markten afzetten. In hoofdstuk 2 worden de begrippen markt en product afgebakend. De hoofdstukken 3 en 4 bespreken vraag en aanbod met de prijsvorming die daaruit voortkomt. In hoofdstuk 5 komen de basisbegrippen van de concurrentie aan de orde. De concurrentie-intensiteit verschilt van markt tot markt en van bedrijfstak tot bedrijfstak. Daaruit vloeien ook verschillen in rendement voort. Rendementen tussen ondernemingen verschillen naar de mate van de concurrentiepositie die zij ten opzichte van

andere ondernemingen innemen. Hoofdstuk 6 gaat dieper in op de modellen die in gebruik zijn voor het analyseren van de concurrentie. Hoofdstuk 7 bevat een checklist voor het analyseren van de bedrijfstakken.

Deel 2 Macro-economische omgeving van ondernemingen

In deel 2 staat de macro-economische omgeving centraal. De belangrijkste onderwerpen van de macro-economie zijn de productie, de consumptie en de verdeling van schaarse goederen. In de hoofdstukken 8 en 9 behandelen we de welvaart en de bronnen ervan, de productiefactoren arbeid, kapitaal en natuur. Het gaat om de vragen hoe de productie tot stand komt, hoe de productie gemeten kan worden en welke bijdrage de productiefactoren hieraan kunnen verlenen. Hoofdstuk 10 bevat een indeling van de economie in sectoren. Daarbij komt ook aan de orde wat de voorwaarden zijn voor economische groei in de Europese Unie. In hoofdstuk 11 staan de bestedingen van de sectoren gezinnen, overheid, bedrijven en buitenland centraal. Daarbij zullen we ook nagaan welke oorzaken ten grondslag liggen aan de groei van de consumptie, de overheidsbestedingen, de investeringen en de export en de import. De inkomensverdeling is het onderwerp van hoofdstuk 12. Het gaat daarbij onder andere om de oorzaken van de verschillen in inkomens. De overheid (hoofdstuk 13) is een van de grootste sectoren in de economie met inkomsten en uitgaven van zo'n 50% van het bruto binnenlands product (bbp). De overheid beïnvloedt markten en bedrijfstakken diepgaand.

Hoofdstuk 14 beschrijft en verklaart een van de meest imposante economische verschijnselen: de conjunctuur. De conjunctuur is de regelmatige afwisseling van hoge en minder hoge groei van het bbp. Hoofdstuk 15 gaat over het verband tussen de economische variabelen in de economische kringloop. De groei van veel economische variabelen komt tot uiting in de tabel met kerngegevens. Hoofdstuk 16 bespreekt de risico's van de conjunctuur, de wisselkoersen, de energieprijzen, de lonen en de rente voor de winstgevendheid van ondernemingen.

Deel 3 Monetaire omgeving van ondernemingen

In deel 3 gaan we in op de monetaire omgeving van bedrijven. In hoofdstuk 17 en 18 behandelen we het aanbod van geld en de vraag naar geld. Een te snelle groei van het geldaanbod kan ertoe leiden dat consumenten en bedrijven te veel gaan uitgeven, waardoor inflatie ontstaat. Het monetair beleid van de Europese Centrale Bank is erop gericht inflatie te bestrijden. De middelen die zij hiervoor heeft, komen ook in hoofdstuk 18 aan de orde.

De prijs voor het lenen van geld is de rente. In hoofdstuk 19 behandelen we de factoren die de hoogte van de geldende kapitaalmarktrente in het eurogebied bepalen. Renteschommelingen kunnen een grote invloed hebben op de resultaten van ondernemingen. Vandaar dat we in hoofdstuk 20 aandacht besteden aan het renterisico.

Deel 4 Internationale economische omgeving van ondernemingen

Door liberalisering van het internationale handels- en kapitaalverkeer en door verbeteringen in de transport- en communicatietechnologie zijn afstanden en grenzen tussen landen steeds minder belangrijk geworden. In hoofdstuk 21 gaan we in op de belangrijkste trends in de wereldeconomie en de oorzaken en gevolgen van internationale handel. In hoofdstuk 22 staat de kern van de handelstheorieën centraal, namelijk de comparatieve

kostentheorie. Ook de registratie van handels- en kapitaalstromen in de betalingsbalans komt in dit hoofdstuk aan de orde. Internationale organisaties en handelsverdragen spelen een belangrijke rol in de grensoverschrijdende handel (hoofdstuk 23). Internationale handel en investeringen leiden tot transacties op de valutamarkt. Op de valutamarkt komt de wisselkoers tot stand. In hoofdstuk 24 behandelen we oorzaken van wisselkoersontwikkelingen. Wisselkoersfluctuaties hebben een grote invloed op de omzet en de winst van ondernemingen. Vandaar dat we in hoofdstuk 25 ingaan op het valutarisico.

Een onderneming die wil internationaliseren, staat voor het probleem een geschikte afzetmarkt te moeten selecteren. In hoofdstuk 26 staat de landselectieprocedure volgens de zogenoemde filtermethode centraal. Via deze methode kan uit een groot aantal potentiële afzetmarkten een geschikte doelmarkt worden geselecteerd. In hoofdstuk 27 wordt ingegaan op een belangrijk internationaal risico van zaken doen buiten Europa, te weten het landenrisico. Dit is het risico dat zakenpartners van Europese ondernemingen door overheidsmaatregelen hun internationale verplichtingen in harde valuta niet kunnen nakomen.

1

De onderneming en algemene economie

- 1.1 Economisch handelen en algemene economie**
- 1.2 Bedrijfsomgeving en algemene economie**
- 1.3 Absolute en relatieve gegevens**

Algemene economie is een belangrijke factor in de bedrijfsomgeving. De conjunctuur, wisselkoersen, grondstofkosten en lonen zijn zulke algemeen economische factoren.

Consumenten, ondernemingen en overheden kiezen voortdurend middelen om verschillende doelen te bereiken. Voor ondernemingen zijn niet alleen de absolute waarden van variabelen van belang, maar ook de relatieve ontwikkelingen. Zij willen niet alleen weten hoe hoog de lonen zijn, maar vooral ook de groei van de lonen in het komende jaar.

De belangrijkste vragen die uit de hierna volgende openingscasus voortvloeien zijn:

- Wat is economisch handelen en welke wetenschap bestudeert dit verschijnsel?
- Wat is de relatie tussen de bedrijfsomgeving en algemene economie?

De sleutel tot succes

Voor het management van een luchtvaart-onderneming zijn de economische omstandigheden waaronder zij moet opereren van doorslaggevend belang. Kennis van die (externe) omstandigheden kan de sleutel tot succes zijn. De ondernemingsleiding ziet zich bijvoorbeeld voor de volgende vragen gesteld:

- Hoeveel dalen de toeristische uitgaven als de conjunctuur inzakt?
- Wat gebeurt er met de oliepijzen?
- Zullen de ticketprijzen van Amerikaanse concurrenten sterk dalen als de dollar koers daalt?
- Zijn de loonkosten van piloten nog op te brengen of moeten we nieuwe grotere vliegtuigen kopen?

- Zullen we nog wel investeren in nieuwe machines als de rente stijgt en het lenen van geld daardoor duurder wordt?

De ondernemingsleiding verzekert zich van zo veel mogelijk kennis op deze terreinen om de verschijnselen en ontwikkelingen te kunnen begrijpen die direct ingrijpen op de prestaties van de onderneming. Zij vraagt zich ook af of er geen maatregelen mogelijk zijn om de negatieve gevolgen te ontlopen.

1.1 Economisch handelen en algemene economie

Mensen hebben behoefte aan zaken als voedsel, warmte, onderdak, veiligheid en ontplooiing. Deze behoeften kunnen deels bevredigd worden met behulp van goederen en diensten. Het beschikken over goederen en diensten voor de bevrediging van behoeften noemen we welvaart. Er bestaat een voortdurende spanning tussen de behoeften, die we als oneindig ervaren, en de middelen, die beperkt zijn. Mensen moeten steeds kiezen welke middelen ze zullen gebruiken voor de behoeftebevrediging.

Welvaart

Middelen

Grondstoffen, machines en arbeid zijn middelen om goederen en diensten mee te produceren. Deze middelen kan men voor heel verschillende doeleinden gebruiken. Zo kan men arbeid inzetten voor de productie van voedingsmiddelen, consumentenelektronica, onderwijs, veiligheid (politie en justitie) enzovoort. Ook grondstoffen en machines zijn vaak voor heel verschillende producten te gebruiken. Men zegt ook wel dat de middelen alternatief aanwendbaar of schaars zijn.

Schaarste

Economisch handelen

Het streven naar maximale welvaart met behulp van schaarse middelen noemen we economisch handelen. Economisch handelen vindt men overal in de samenleving terug. We zullen daarvan enkele voorbeelden geven. Consumenten verwerven een inkomen doordat een of meer gezinsleden gaan werken. Een onderneming koopt producten in, maakt daarmee andere producten en verkoopt deze weer. Een bankmedewerker koopt voor een cliënt aandelen in. Een ambtenaar maakt stedenbouwkundige plannen ten behoeve van een nieuwe stadswijk. Een commercieel medewerker van een onderneming verwerft een grote order in het buitenland. Het economisch handelen speelt zich af in en tussen diverse organisaties. In deze voorbeelden is er sprake van consumenten die contacten onderhouden met bedrijven, van een overheidsinstelling die contacten onderhoudt met bedrijven en van bedrijven die transacties verrichten met ondernemingen in het buitenland.

De economische wetenschap bestudeert het economisch handelen. Het is zo complex dat de economische wetenschap in verschillende onderdelen uiteenvalt. Een globaal onderscheid kan men maken tussen de vakken die het interne proces in ondernemingen bestuderen, zoals financiering, kosten en opbrengsten en externe verslaggeving, en de vakken die de relatie met de omgeving of de omgeving zelf bestuderen, zoals commerciële economie en algemene economie.

Medewerkers van ondernemingen kunnen de problemen die zich aan hen voordoen zelden oplossen met de kennis uit slechts een van deze vakken. Meestal is een probleem zowel van interne als externe aard. We zullen dit toelichten aan de hand van voorbeeld 1.1.

VOORBEELD 1.1

Een commercieel medewerker merkt dat de afzet van een product minder groeit dan verwacht. Daarvoor kunnen veel oorzaken zijn. Het kan zijn dat concurrenten producten op de markt brengen die een betere prijs-kwaliteit-verhouding hebben. Zijn de kosten misschien te hoog geworden doordat de onderneming inefficiënt produceert? Dit is een bedrijfseconomisch, een bedrijfsorganisatorisch of misschien wel een technisch probleem. Misschien hebben concurrenten hun reclame-inspanningen opgevoerd of hun distributieapparaat verbeterd. Deze aspecten bestudeert de commerciële economie. Wellicht is het product conjunctuurgevoelig en is de economie in de belangrijkste afzetgebieden in een neergang geraakt. Soms komt het voor dat afnemers hun bestedingspatroon plotseling veranderen en is de afzet daar de dupe van. Het kan ook zijn dat het product door wisselkoersveranderingen plotseling te duur geworden is voor afnemers in bepaalde landen. Deze onderdelen van het probleem zijn algemeen-economisch van aard.

Al deze factoren kunnen een rol spelen en het is zelfs mogelijk dat ze alle tegelijkertijd invloed op de afzet uitoefenen. De commercieel medewerker wil graag maatregelen nemen om de kwade kansen te keren. Daarvoor zal hij inzicht in de oorzaken van de afzettaling moeten hebben.

TUSSENVRAAG 1.1

Wat zou de onderneming uit voorbeeld 1.1 kunnen doen aan een kostenstijging die het gevolg is van een loonstijging?

Economisch handelen in een land kan men op verschillende niveaus bestuderen. Zo is het mogelijk om het keuzeprobleem van alle bedrijven en gezinnen in een land te bestuderen. Ook kan men het economisch handelen van een groep bedrijven en gezinnen die eenzelfde soort producten maken of kopen of zelfs van een enkel bedrijf of gezin analyseren. Verder zijn de relaties tussen landen belangrijk voor het economisch proces in een land.

Al deze onderwerpen behoren tot het vak algemene economie. We onderscheiden de volgende onderdelen:

- meso- en micro-economie
- macro-economie
- monetaire economie
- internationale economische betrekkingen

Meso- en micro-economie

De onderdelen meso- en micro-economie bestuderen de kenmerken van markten en bedrijfstakken waarmee ondernemingen te maken hebben, de vraag naar goederen en het aanbod ervan, en de veranderingen die plaatsvinden in vraag en aanbod als de prijzen veranderen. Deze onderwerpen komen aan de orde in deel 1.

Macro-economie

Het onderdeel macro-economie geeft een beschrijving en analyse van allerlei verschijnselen voor een heel land. Het gaat bijvoorbeeld over de totale consumptie, de investeringen van alle bedrijven, de import en de export van de bedrijven en de overheid van dat land. Deze onderwerpen komen aan de orde in deel 2.

Monetaire economie

De monetaire economie houdt zich bezig met het verschijnsel geld en de rol van banken in de economie. De omvang van de kredietverlening en de hoogte van de rente zijn variabelen die men vanuit de monetaire economie tracht te verklaren. Verder komt de taak van de monetaire autoriteiten aan de orde. Hierover gaat deel 3.

Internationale economische betrekkingen

Het onderdeel internationale economische betrekkingen (IEB) bestudeert de buitenlandse handel van landen, internationale kapitaalstromen en monetaire betrekkingen tussen landen. Dit zal het onderwerp van deel 4 zijn.

Onder de vlag van de EU

Europese Unie

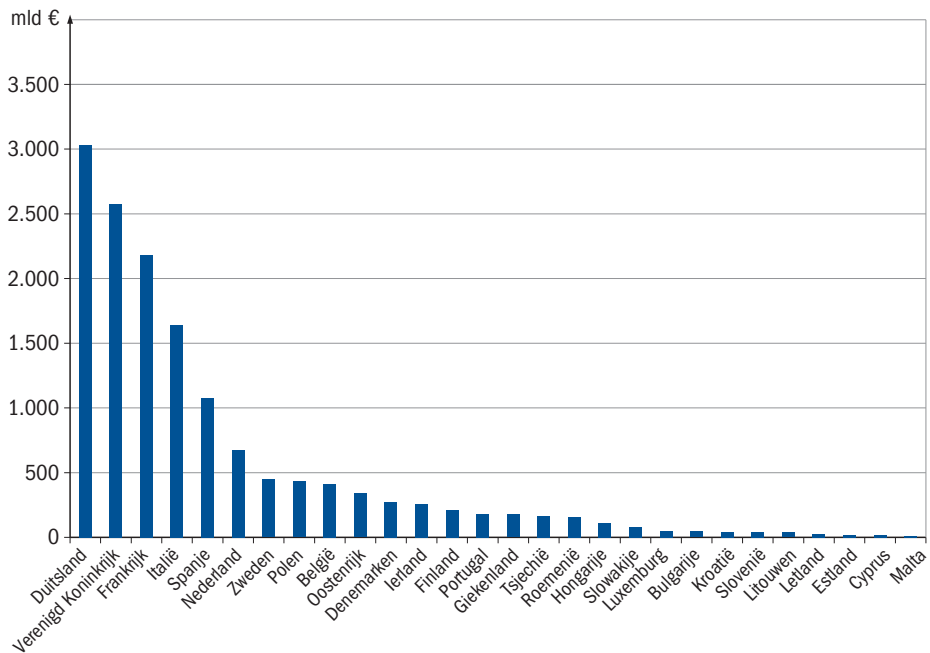
Veel van de gegevens die in dit boek te vinden zijn, gaan over de 28 landen die samen de Europese Unie (EU) vormen of over de 19 landen die als gezamenlijke munt de euro gebruiken.

In 1957 vormden zes landen de voorloper van de EU, de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Deze landen waren België, Frankrijk, Luxemburg, Italië, Nederland en West-Duitsland. In 1973 voegden zich Denemarken, Ierland en Groot-Brittannië bij de EU. Vervolgens traden toe in 1981 Griekenland, in 1986 Portugal en Spanje, in 1995 Zweden, Oostenrijk en Finland en in 2004 veel landen uit het oosten en zuiden van Europa (Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië), in 2007 Roemenië en Bulgarije en in 2013 ten slotte voegde Kroatië zich bij de EU.

De spanningen in de EU zijn groot. In juni 2016 heeft de bevolking van het Verenigd Koninkrijk met een kleine meerderheid van de stemmen ervoor gekozen de Europese Unie te verlaten. De regering heeft dit standpunt overgenomen en zal nu een proces in gang moeten zetten voor de uittreding. Er zijn zo veel onduidelikheden rondom dit proces, dat het helemaal niet zeker is of en hoe dit proces zal leiden tot uittreding uit de Europese Unie.

In figuur 1.1 zijn de landen van de EU weergegeven naar hun aandeel in de totale productie in de EU in 2015. De totale productie in de EU bedraagt in 2015 ongeveer 15.000 mld euro tegenover ruim 10.500 mld in Euroland. Ter vergelijking: de productie in de VS bedraagt bijna €16.200 mld en in Japan €3.700 mld. De vier grootste landen in de EU zijn verantwoordelijk voor zo'n 65% van de totale productie in de EU (zie figuur 1.1).

FIGUUR 1.1 Bruto binnenlands product in de EU, 2015

Bron: Eurostat

1.2 Bedrijfsomgeving en algemene economie

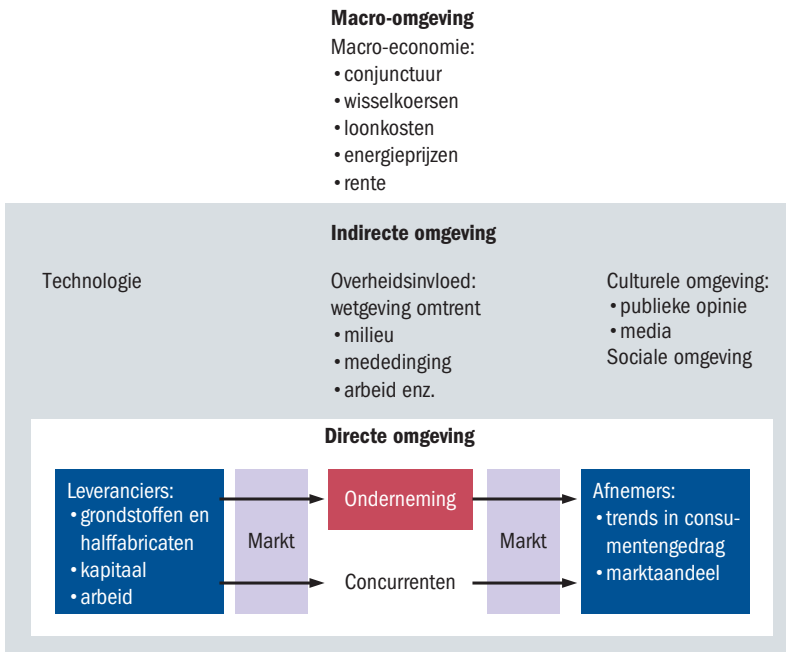
Om de invloed van algemeen-economische variabelen op de ondernemingen te kunnen bestuderen, is het van belang een indruk te krijgen van de bedrijfsomgeving. Dit is het onderwerp van subparagraaf 1.2.1. Subparagraaf 1.2.2 is gewijd aan een globaal overzicht van het verband tussen de algemeen-economische omgeving en bedrijfseconomische variabelen.

1.2.1 De bedrijfsomgeving

Met bedrijfsomgeving bedoelen we alle ontwikkelingen in de omgeving van een onderneming die invloed hebben op de resultaten van een bedrijf. De invloed kan betrekking hebben op zijn inkoop, verkopen, marktontwikkeling, concurrentie, personeelsbeleid enzovoort.

De omgevingsfactoren die invloed op de resultaten van een onderneming uitoefenen, worden meestal op een bepaalde wijze in kaart gebracht. Het criterium daarvoor is de mate waarin de onderneming de omgeving kan beïnvloeden. Daarbij kan men onderscheid maken tussen de directe omgevingsfactoren, de indirecte omgeving van de onderneming en de macro-omgevingsfactoren (zie figuur 1.2).

FIGUUR 1.2 De bedrijfsomgeving

TUSSENVRAAG 1.2

Ga in het kort na welke factoren tot de directe, de indirecte en de macro-omgeving van een grote onderneming in de levensmiddelen-detailhandel behoren.

Directe omgevingsfactoren

De directe omgeving bestaat uit de marktpartijen van de onderneming op haar in- en verkoopmarkten. Het gaat daarbij om verschillende schakels in de bedrijfskolom, zoals de toeleveranciers, de distributieschakels en de uiteindelijke afnemers. Ondernemers staan in voortdurend contact met deze partijen. Zij verzamelen doorlopend gegevens om een zo gunstig mogelijke prijs-kwaliteitverhouding van hun grondstoffen en halffabricaten te kunnen realiseren. Zij verzamelen steeds informatie over logistieke mogelijkheden om de leveringsbetrouwbaarheid van hun producten te kunnen verbeteren. De verkoopafdeling probeert voortdurend de beste informatie over afzetmarkten te verwerven om de resultaten van reclamecampagnes te verbeteren. Veel afdelingen zijn betrokken bij de directe omgeving. Alleen dan kan de onderneming de directe omgeving gunstig beïnvloeden. Elk bedrijf heeft een ingaande stroom van goederen en diensten: grondstoffen, arbeid en kapitaal, met elk hun eigen specifieke (inkoop)markt. Elk bedrijf heeft ook een uitgaande stroom: de producten of diensten die zij op verschillende afzetmarkten levert. Voor elk bedrijf hebben deze markten verschillende kenmerken wat de aard van de concurrentie en de soort afnemers betreft. Dat vereist ook steeds een verschillend gedrag van de onderneming zelf. Als er veel bedrijven in dezelfde bedrijfstak werkzaam zijn en de concurrentie groot is, zal een individueel bedrijf veel minder ruimte hebben om zelf de prijzen vast te stellen dan wanneer er weinig concurrenten zijn. Als de afnemers bestaan uit consumenten, is een heel ander promotiebeleid nodig dan wanneer de afnemers uit andere bedrijven bestaan.

Marktpartijen

Voortdurend contact

Aard van de concurrentie

Indirecte omgevingsfactoren

In de tweede plaats is de indirecte omgeving van de onderneming te onderkennen. Deze bestaat uit werknemers- en werkgeversorganisaties, de overheid en culturele omgevingsfactoren, zoals de publieke opinie en de media. Meestal zijn ondernemingen niet elke dag bezig met de indirecte omgeving. De onderneming is vertegenwoordigd in een of meer werkgeversorganisaties, die op hun beurt de belangen van de bedrijfstak bij de overheid en de werknemersorganisaties behartigen. De onderneming heeft een geringe invloed op de indirecte omgeving, maar omgekeerd kan de invloed van de indirecte omgeving op de onderneming heel groot zijn. Ondernemingen moeten bijvoorbeeld steeds meer rekening houden met de publieke opinie en de social media. Dit is een taak voor de public-relationsafdeling of -functionaris. Deze moet zeer voorzichtig manoeuvreren met de emoties van het publiek, die door de media versterkt of verzwakt kunnen worden. Veel ondernemingen hebben richtlijnen opgesteld voor situaties waarin de publieke opinie een rol kan spelen, zoals milieucalamiteiten of zaken die de productveiligheid betreffen. Zulke voorvallen kunnen een grote invloed op de onderneming uitoefenen, terwijl de invloed van de onderneming op de publieke opinie vaak gering is.

Geringe invloed

Publieke opinie

Uiteraard is de sociale omgeving van een bedrijf van belang. Deze wordt voornamelijk door de sociologie bestudeerd. Een voorbeeld kan dat verduidelijken. Veel bedrijven hebben moeite arbeidskrachten te vinden. Lange tijd is dit geweten aan de gebrekkige aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. De scholing en de mentaliteit van de beroepsbevolking zouden tekortschieten en onvoldoende tegemoetkomen aan de wensen van de werkgevers. Uit onderzoek is gebleken dat ook de arbeidsomstandigheden

Sociale omgeving

binnen bedrijven een belangrijke rol kunnen spelen in het succes van bedrijven op de arbeidsmarkt. Verbetering van arbeidsomstandigheden en bedrijfsimago kan daaraan een bijdrage verlenen.

TUSSENVRAAG 1.3

Zou u bij een sollicitatie op de arbeidsomstandigheden in een bedrijf letten? En op de omloopsnelheid van producten?

Unilever Research doet hier aan R&D

Technologie

De invloed van technologie is van belang in de concurrentiestrijd. Nieuwe producten volgen elkaar steeds sneller op. Productlevenscycli van enkele maanden zijn geen uitzondering meer op industriële markten. Het belang en de risico's van technologische ontwikkeling worden steeds groter. Voor ondernemingen die zelf aan technologische ontwikkeling door middel van onderzoek en ontwikkeling doen, behoort de technologie tot de directe bedrijfsomgeving. Voor ondernemingen die dat niet doen, behoort de technologische ontwikkeling tot de indirecte omgeving.

Macro-omgevingsfactoren

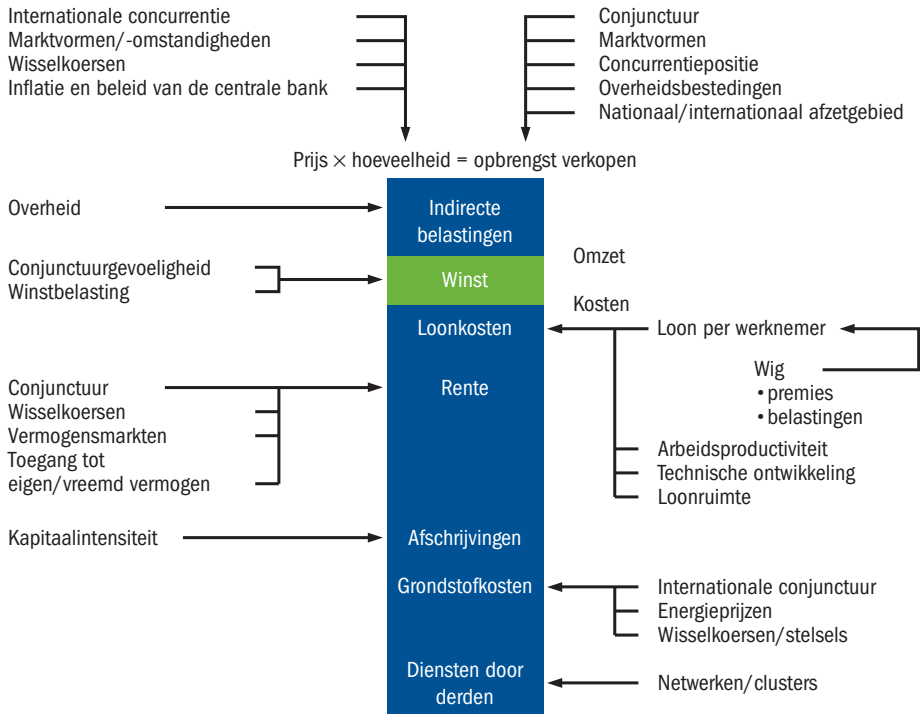
Macro-omgeving

In de derde plaats is er de ruime omgeving van de onderneming, ook wel de macro-omgeving genoemd. Deze bestaat uit de conjuncturele ontwikkeling, de ontwikkeling van wisselkoersen en prijzen van belangrijke grondstoffen en demografische ontwikkelingen. Deze factoren kunnen op individuele ondernemingen grote invloed uitoefenen, terwijl individuele ondernemingen er op hun beurt geen enkele invloed op uit kunnen oefenen. Deze factoren zijn vrijwel geheel onbeheersbaar. Een conjuncturele inzinking of een daling van de wisselkoers van een belangrijk exportland kan ondernemers nachtmerries bezorgen vanwege de desastreuze invloed op de resultaten. Toch kunnen ondernemers deze variabelen niet beïnvloeden. Het is dan ook noodzakelijk dat managers een beeld hebben van de invloed van macro-economische variabelen op opbrengsten, kosten en winst. Daarmee kunnen zij meer inzicht krijgen in de concurrentiepositie van de onderneming waar zij werkzaam zijn.

1.2.2 Algemeen-economische en bedrijfseconomische variabelen

De aspecten van de bedrijfsomgeving die in het vak algemene economie aan de orde worden gesteld, oefenen een grote invloed uit op de resultaten van ondernemingen. Dat kunnen we met behulp van figuur 1.3 duidelijk maken.

FIGUUR 1.3 De invloed van algemeen-economische variabelen op de resultaten van bedrijven

Veel van de variabelen uit figuur 1.3 komen in dit boek diepgaand aan de orde. De bedoeling van figuur 1.3 is om een indruk te krijgen van de veelzijdigheid van de invloed van algemeen-economische variabelen op ondernemingen.

In figuur 1.3 zijn de verschillende onderdelen van de resultatenrekening in verband gebracht met algemeen-economische variabelen. Enkele van deze variabelen, zoals de nationale en internationale conjunctuur, de loonsom, de overheidsinvloed, de kapitaalintensiteit en de arbeidsproductiviteit, worden bij het onderdeel macro-economie behandeld.

Een theoretische behandeling van wisselkoersen, wisselkoersstelsels, rentevorming, vermogensmarkten, monetair beleid van de centrale bank en dergelijke, vindt meestal plaats bij het onderdeel monetaire economie dan wel internationale economische betrekkingen. Enige kennis daarvan is voor managers die in een steeds meer internationaal gerichte omgeving moeten opereren, onontbeerlijk.

Naast macro-economische, monetaire en internationale variabelen zijn er in figuur 1.3 variabelen die micro- en meso-economisch van aard zijn. Daartoe behoren de marktformen en marktomstandigheden, de concurrentiepositie

Resultatenrekening

Veranderingen
in de omgeving

Omgevings-
variabelen

Voorspellingen
van omgevings-
variabelen

Beleid

van bedrijven en de technische ontwikkeling. Ook de relaties met toeleveranciers en afnemers behoren tot de meso-economie. Veel ondernemingen behoren tot netwerken en/of clusters. De concurrentiekracht en de winstgevendheid van bedrijven hangen af van dit soort variabelen.

Managers mogen bedrijfseconomische problemen niet oplossen alsof er zich vrijwel geen veranderingen in de omgeving voltrekken. Toch gebeurt dit soms. In dat geval beschouwen zij omgevingsvariabelen als onveranderlijke gegevens. De kosten, de afzet en de rente worden dan bijvoorbeeld bij interne rendementsberekeningen voor heel lange periodes stabiel verondersteld. Dat vereenvoudigt de bedrijfsomgeving veel te sterk. In werkelijkheid treden er enorme fluctuaties in deze variabelen op. Het is dan ook een verrijking als managers kunnen omgaan met voorspellingen van omgevingsvariabelen en inzien dat ze een risico voor de onderneming kunnen opleveren. Juist het voeren van een beleid om minder gevoelig te zijn voor schommelingen in de conjunctuur, valuta, grondstofkosten, lonen en rente is voor veel bedrijven van essentieel belang. Want in veel gevallen kunnen bedrijven kiezen welke relatie zij hebben tot toeleveranciers en afnemers, in welke valuta zij leningen zullen afsluiten, waar zij zich zullen vestigen, hoe zij hun productassortiment minder conjunctuurgevoelig kunnen maken enzovoort.

1.3 Absolute en relatieve gegevens

De begrippen *volume*, *prijs* en *waarde* staan met elkaar in verband. Zoals bekend bestaat de omzet van een bedrijf in een bepaalde periode uit de afzet vermenigvuldigd met de prijs. De omzet is een variabele die een waarde weergeeft en de afzet is een variabele die een volume of een hoeveelheid weergeeft.

Niet alleen de absolute bedragen van hoeveelheid, prijs en waarde staan met elkaar in verband, ook de veranderingen in elk der variabelen blijken in een bepaalde relatie tot elkaar te staan. We zullen dat aan de hand van een voorbeeld toelichten.

Stel dat voor een bepaald bedrijf de gegevens van tabel 1.1 gelden.

TABEL 1.1 Hoeveelheid, prijs en waarde

	Hoeveelheid (in tonnen)	Prijs (in euro's per ton)	Waarde (in euro's)
Periode 0	1.000	20	20.000
Periode 1	1.050	22	23.100
Mutaties in procenten ten opzichte van periode 0	5	10	15,5

Zowel de hoeveelheid als de prijs is gestegen in periode 1 ten opzichte van periode 0. De waarde ontstaat door prijs en hoeveelheid met elkaar te vermenigvuldigen. Van elk van de variabelen is de procentuele mutatie berekend, door de toename te delen door het bedrag in periode 0 en deze uitkomst met 100 te vermenigvuldigen. Zo komt men aan een procentuele verandering van de waarde in periode 1 ten opzichte van periode 0 van

15,5%. Men kan ook op een andere (globalere) manier tot deze waardeverandering komen, namelijk door de procentuele verandering in hoeveelheid en prijs bij elkaar op te tellen.

Waarde-
verandering

Als een variabele bestaat uit de vermenigvuldiging van twee andere is de verandering bijna gelijk aan de verandering van de twee andere bij elkaar opgeteld.

Is een variabele het *quotiënt* van twee andere, dan moet men de verandering in de twee andere van elkaar aftrekken. (Controleer dit met behulp van tabel 1.1 door bijvoorbeeld te bedenken dat de prijs gevonden kan worden als quotiënt van waarde en hoeveelheid.)

In tabel 1.1 is de waardeverandering die wordt gevonden door de procentuele mutaties van de hoeveelheid en de prijs op te tellen, 15%, een afwijking van 0,5% van de zuiver berekende verandering van 15,5%. Naarmate de procentuele veranderingen in prijs en hoeveelheid kleiner zijn, is de onzuiverheid, de zogenoemde discount factor, ook kleiner. Deze kan men dan verwaarlozen.

De waardestijging van een variabele noemt men de *nominale* stijging. In het voorbeeld is de nominale stijging 15%. De volumeverandering noemt men de *reële* stijging van de variabele, in het voorbeeld 5%. De nominale verandering is dus gelijk aan de reële verandering plus de prijsstijging. Ook voor economische variabelen is het van belang volume- en prijsveranderingen van elkaar te onderscheiden. We zullen dit toelichten aan de hand van enkele vergelijkingen die zowel voor de bedrijfseconomie als de algemene economie essentieel zijn.

Nominale
stijging

Reële stijging

De productie van een onderneming is gelijk aan het aantal werknemers vermenigvuldigd met de productie per werknemer (de arbeidsproductiviteit). In een heel land is de productie (het bruto binnenlands product – bbp) gelijk aan het totaal aantal werknemers vermenigvuldigd met de arbeidsproductiviteit. De groei van het bbp is dus de som van de groei van het aantal werknemers en de arbeidsproductiviteit.

Productie

Arbeids-
productiviteit

Bruto binnen-
lands product

Het verband tussen *productie*, *werknemers* en *arbeidsproductiviteit* kan als volgt worden weergegeven:

$$\text{Bbp} = A_v \times \text{ap} \quad [1.1]$$

waarin:

bbp = het bruto binnenlands product

A_v = de vraag naar arbeidskrachten, het aantal werknemers of de totale werkgelegenheid

ap = arbeidsproductiviteit, de productie per eenheid arbeid per tijdseenheid

De relatie van de veranderingen is als volgt weer te geven:

$$g_{\text{bbp}} = g_{A_v} + g_{\text{ap}} \quad [1.2]$$

In deze vergelijking betekent een g voor de variabele dat er sprake is van groei in procenten.

Een toename van de productie in een onderneming of in een land kan twee oorzaken hebben: een toename van het aantal werkenden of van de arbeidsproductiviteit.

Loonsom

Een tweede verband tussen belangrijke variabelen betreft het loon. De totale loonsom is zowel voor een individuele onderneming als voor de economie van een heel land belangrijk. De loonsom kan toenemen door een toename van het loon per werknemer of door een toename van de vraag naar arbeid. Stel dat voor een bepaald jaar de gegevens over de lonen geschat worden, zoals in tabel 1.2 is weergegeven.

TABEL 1.2 Volume en prijsmutaties van het looninkomen (voorbeeld)

	2017 in prijzen 2017	Volumemutatie	2018 in prijzen 2017	Prijsmutatie	2018 in prijzen 2018
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Loonsom	200	2%	204	5%	214,2

De eerste kolom geeft de waarde aan van de loonsom in 2017. Uit kolom (2) is af te lezen dat in 2018 de werkgelegenheid met 2% stijgt. De totale loonsom zou 204 bedragen als de loonsom per werknemer stabiel gebleven zou zijn. Dan zou de prijsmutatie nul bedragen; de loonsom per werknemer van 2018 zou gelijk zijn aan de loonsom per werknemer van 2017. Vandaar dat boven kolom (3) staat '2018 in prijzen van 2017'. Telt men bij de volumemutatie de prijsmutatie (kolom 4), dan krijgt men de waarde van het looninkomen in 2018 (kolom 5). De lonen per werknemer zijn gestegen met 5%.

Looninkomen

Het looninkomen is het product van het aantal werknemers en de loonsom per werknemer. De stijging van het looninkomen is dan ongeveer gelijk aan de procentuele volume- en prijsmutatie bij elkaar opgeteld, namelijk $2\% + 5\% = 7\%$ van $200 = 14$. Bij kleine veranderingen van prijzen en hoeveelheden mogen de percentages van de veranderingen bij elkaar gevoegd worden om de waardeverandering te bepalen. De onzuiverheid is hier 0,2; dit is 0,1% van 200. Dat is een verwaarloosbaar verschil.

Vergelijking

Het verband tussen *loonsom*, *loonsom per werknemer* en het *aantal werknemers* is in een vergelijking weergegeven:

$$L = L_{wn} \times A_v \quad [1.3]$$

waarin:

L = de totale loonsom

L_{wn} = de loonsom per werknemer

A_v = de hoeveelheid werknemers

De relatie tussen de veranderingen is dan als volgt weer te geven:

$$g_L = g_{Lwn} + g_{A_v} \quad [1.4]$$

waarin:

g_L = de relatieve groei van de totale loonsom

g_{Lwn} = de relatieve groei van de loonsom per werknemer

g_{A_v} = de relatieve groei van de hoeveelheid werknemers

Loonkosten per eenheid product

Het derde verband betreft de loonkosten per eenheid product. In elk product dat met behulp van de productiefactor arbeid is geproduceerd, zit een bedrag aan loon. Dit bedrag kan toenemen door een stijging van het loon

per werknemer, maar als de arbeidsproductiviteit stijgt, zal het loon per eenheid product weer dalen. In de vorm van een vergelijking:

$$L_{k.p.e.p.} = L_{wn} / ap \quad [1.5]$$

waarin:

$L_{k.p.e.p.}$ = loonkosten per eenheid product

L_{wn} = loon per werknemer

ap = arbeidsproductiviteit

Stel dat een werknemer €100 verdient en 50 producten maakt, dan zijn de loonkosten per eenheid product €2.

De veranderingen staan ook in verband met elkaar:

$$g_{L_{k.p.e.p.}} = g_{L_{wn}} - g_{ap} \quad [1.6]$$

Stijgt het loon per werknemer met 3% en de arbeidsproductiviteit met 1% dan nemen de loonkosten per eenheid product toe met 2%. Ondernemers zullen een stijging van de lonen dus altijd trachten te compenseren door een arbeidsproductiviteitsstijging om de winstgevendheid op peil te houden. Op macroniveau geldt dat ook: een reële loonstijging die boven de arbeidsproductiviteittoename uitgaat, gaat ten koste van de winstgevendheid van het bedrijfsleven.

Samenvatting

Economie is de wetenschap die het streven naar welvaart bestudeert. De middelen voor de welvaart zijn beperkt. Er moeten altijd keuzes worden gemaakt tussen de behoeften die men wil bevredigen. Er is altijd schaarste. De algemene economie bestudeert het economisch handelen voor een groter geheel zoals een land als Nederland of een regio, zoals de EU. De macro-economie is een onderdeel van de bedrijfsomgeving, de factoren die van invloed zijn op de winstgevendheid van de onderneming. De macro-economische omgeving bestaat voornamelijk uit de conjunctuur, wisselkoersen, loonkosten, grondstofkosten en rente. Deze factoren hebben invloed op kosten en opbrengsten van de onderneming. Naast deze macro-omgeving is ook een directe en een indirecte omgeving te onderkennen.

In het economisch denken is het verband tussen absolute en relatieve gegevens van groot belang.

Variabelen zijn vaak het product van twee andere variabelen (bijvoorbeeld: waarde is hoeveelheid keer prijs). De verandering in een dergelijke variabele is de som van de verandering in de samenstellende delen (de verandering van de waarde is de verandering in hoeveelheid plus de verandering van de prijs). Een hoeveelhidsverandering staat bekend als een reële verandering; een waardeverandering staat bekend als de nominale verandering.

De basisrelaties in de economie betreffen het volgende:

- De productie is het product van werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit.
- De loonsom is het product van werkgelegenheid en loon per werknemer.
- De loonkosten per eenheid product zijn gelijk aan het loon per werknemer gedeeld door de arbeidsproductiviteit.

Kernbegrippenlijst

Bedrijfsomgeving	De externe omgeving van een onderneming die invloed heeft op de resultaten van een onderneming. Onderscheiden worden: <ul style="list-style-type: none">• directe omgeving• indirecte omgeving• macro-omgeving
Economisch handelen	Het streven naar maximale welvaart met behulp van schaarse middelen.
EU	Europese landen die een economische unie vormen.
Eurogebied	Gebied bestaande uit de landen die de euro als geldeenheid gebruiken.
Macro-economie	Onderdeel van het vak economie, waarin de bestudering van de verbanden tussen geaggregeerde grootheden vooropstaat. Voorbeelden van zulke variabelen zijn: nationaal inkomen, werkgelegenheid, consumptie, investeringen en inflatie.
Schaarste	Het keuzeprobleem van alternatief aanwendbare middelen.

DEEL 1

De onderneming in de bedrijfstak

- 2 Markten 33
- 3 De vraag 47
- 4 Het aanbod 65
- 5 Concurrentie-intensiteit en concurrentiepositie 87
- 6 Structuur van de markt 105
- 7 Meso-economie en onderneming 141